

*Риженко І. М.,**кандидат технічних наук, доцент**Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Демянчука**Демянюк О. М.,**здобувач освітньо-наукового рівня (доктор філософії)**Науково-дослідного інституту публічного права*

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РЕГІОНАЛЬНИХ СИСТЕМ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Анотація. У статті здійснено дослідження загальних характеристик дослідженні регіональних систем захисту прав людини. Зауважено, що міжнародна система захисту прав людини виступає – це одна із провідних галузей міжнародного публічного права, яка включає в себе систему міжнародних органів, організацій та відповідні нормативно-правових актів, які закріплюють права і свобода людини та забезпечують міжнародні стандарти захисту у цій сфері. Визначено, що міжнародна система захисту прав людини включає в себе нормативну складову (міжнародно-правові акти, які визначають механізм та норми-принципи, закріплюють стандарти прав людини на міжнародному та національних рівнях) та інституційну складову (міжурядові міжнародні організації, міжнародні неурядові організації, міжнародні судові організації, недержавні актори). Уточнено, що рівнями міжнародної системи захисту прав людини є: глобальний, регіональний та національний рівень. Підкреслено, що видами регіонального рівня міжнародної системи захисту прав людини є: Європейська регіональна система захисту прав людини, Американська регіональна система захисту прав людини, Африканська регіональна система захисту прав людини, Арабська регіональна система захисту прав людини, Регіональна система захисту прав людини Азійсько-Тихоокеанського регіону.

Визначено, що особливостями регіонального рівня міжнародної системи захисту прав людини є: різноманітні підходи у формулюванні назви та змісту схожих прав; подолання соціальної стигматизації та визнання рівного статусу усіх людей в незалежності від соціального статусу, матеріального стану, походження та ін.; закріплення «позитивної дискримінації» у визнанні прав жінок; заборона рабства, колоніалізму, геноциду, торгівлі та жорстокого поводження; сприяння підвищенню правової свідомості громадян та формують культуру правової поведінки; імплементація міжнародних стандартів захисту прав людини до національного законодавства країн; забезпечення розвитку міжнародного співробітництва та обміну досвідом між країнами в сфері захисту прав людини та ін.

Ключові слова: права людини, міжнародні стандарти прав людини, міжнародна система захисту прав людини регіональних систем захисту прав людини.

Постановка проблеми. Міжнародна система захисту прав людини виступає однією із основних галузей міжнародного публічного права, включає в себе систему міжнародних органів, організацій та відповідні нормативно-правових, актів які здійснюють захист прав і свобод людини, забезпечують міжнародні стандарти та захисту у цій сфері. Система є елементом

міжнародних відносин і міжнародного права, підлягає змінам і вдосконаленню з метою підвищення ефективності діяльності її механізмів та складається з різних рівнів (глобального, регіонального, національного рівня). Дослідження особливостей регіональних систем захисту прав людини має важливе значення оскільки різні регіони світу мають унікальний культурний та історичний контекст, мають свої власні юридичні норми та інституції, які впливають на способи сприйняття та реалізації прав людини. Дослідження цих особливостей дозволяє краще розуміти, які підходи до захисту прав людини можуть бути найбільш ефективними в конкретному регіоні, дозволяє виявляти сильні та слабкі сторони регіональних правозахисних систем, сприяти співпраці та обміну досвідом між різними країнами і регіонами, що допомагає виробляти найкращі практики та інноваційні підходи до захисту прав людини.

Стан дослідження. Дослідження міжнародної системи захисту прав людини та її рівнів здійснювали такі науковці, як: М. Антонович [1], В.В. Владишевська, А.М. Гриб, В.Ю. Дронов [2], К.В. Степаненко [3], І.А. Шуміло [4] та ін.

Мета дослідження полягає у дослідженні особливостей регіональних систем захисту прав людини.

Виклад основного матеріалу. В теорії та практиці міжнародного права виділяють наступні підходи до розуміння місця прав людини у міжнародних відносинах: традиційна модель у відповідності до якої права людини на міжнародному рівні носить другорядний характер, головне значення права людини визначається на державному рівні (Г. Кельзен, К. Шмітт, Д. Равз); інтернаціональна модель у відповідності до якої система міжнародних організацій визначає стандарти прав людини (Р. Лайонс, Е. Рузвельт, Д. Гегель); космополітична модель у відповідності до якої світове політичне співтовариство та недержавні суб'єкти міжнародного права здійснюють тиск на держави з метою гарантування прав людини (Д. Роллс, М. Нассбаум) [1].

Міжнародна система захисту прав людини включає в себе нормативну та інституційну складову:

І. Нормативна складову міжнародної системи захисту прав людини складає низка міжнародно-правових актів, які визначають механізм та норми-принципи, закріплюють стандарти прав людини на міжнародному та національних рівнях. До основних міжнародних нормативно-правових актів в даній сфері відносяться Статут ООН, Загальна декларація прав людини, 1948 р., Мінімальні стандартні правила поводження із в'язнями, 1955 р., Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расо-

вої дискримінації, 1965 р., Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, 1966 р., Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, 1966 р., Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, 1979 р., Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, 1984 р., Конвенція ООН про права дитини, 1989 р. та ін.

II Інституційна складова міжнародної системи захисту прав людини включає в себе:

- міжурядові міжнародні організації (Організація Об'єднаних Націй, Європейський Союз, Дитячий фонд ООН, Рада Європи, Офіс Високого комісара ООН з прав людини, Організація з безпеки та співробітництва в Європі, Африканська комісія з прав людини та правосуддя, Міжамериканська комісія з прав людини та ін.);

- міжнародні неурядові організації (Amnesty International, Medecins Sans Frontieres, Human Rights Watch, Red Cross та ін.);

- міжнародні судові організації (Європейський суд з прав людини, Міжамериканський суд з прав людини, Африканський суд з прав людини та народів, Міжнародний кримінальний суд та ін.);

- недержавні актори (неприбуткові громадські організації, активісти, громадські, дослідницькі центри та академічні установи, медіа, журналісти, корпорації та бізнес-структури, міжнародні фонди та ін.).

Рівнями міжнародної системи захисту прав людини є: 1) глобальний рівень – діяльність міжнародних організацій які забезпечують захист прав людини на світовому рівні, також вплив міжнародних угод та конвенцій у цій сфері; 2) регіональний рівень – регіональні системи захисту прав людини, які сформовано у Європі, Америці, Азійсько-Тихоокеанського регіону, Африці, мусульманських країнах та ін.; 3) національний рівень – гарантія та захист прав людини на рівні окремих держав.

В межах даного дослідження зупинимося більш детально на характеристиці регіонального рівня захисту прав людини.

Європейська регіональна система захисту прав людини ґрунтується на Європейській конвенції про захист прав людини та основоположних свобод та Хартії основних прав ЄС, які мають значний вплив на формування законодавства ЄС та законодавства країн-членів ЄС в цій сфері. Так, преамбула Хартії основних прав ЄС визначає «усвідомлюючи своє духовне та моральне надбання, Європейський Союз бере за основу своєї діяльності неподільні та загальні цінності – гідність людини, свободу, рівність та солідарності; він спирається на принципи демократії та правової держави. Він ставить людину в основу своєї діяльності, засновуючи громадянство Європейського Союзу і створюючи простір свободи, безпеки та правосуддя» [5]. Хартія містить дещо відмінний підхід до систематизації прав людини ніж система поколінь прав людини та система «першочергових і другорядних прав людини», які сформувалися у теорії та практиці міжнародного права. Зокрема, система прав людини визначених в Хартії формується за їх і пріоритетом захисту, закріплює принцип неподільності прав і свобод людини та включає такі рівні:

- 1) гідність людини (право на життя, заборона смертної кари, тортури та рабства);

- 2) рівність людей (права вразливих категорій – людей похилого віку, дітей);

- 3) свобода людини (право на особисте життя, свободу думки, право на освіту та самовираження, право на шлюб, право на власність);

- 4) справедливість (право на правовий захист, право на судовий розгляд, презумпція невинуватості);

- 5) права громадян (право на участь у безпосередній демократії, право на свободу пересування);

- 6) солідарність людей (соціальні права і права працюючих) та ін. [5].

Американська регіональна система захисту прав людини (країни Південної та Північної Америки) ґрунтується на таких нормативно-правових актах, як: Американська декларація прав і обов'язків людини, 1948 р. та Американська конвенція з прав людини (Пакт Сан-Хосе) 1969 р., які є ключовими документами, що визначають права та обов'язки держав-членів Організації американських держав у сфері прав людини. Ст. 1 Американська конвенція з прав людини визначає, що «держави-учасниці цієї Конвенції зобов'язуються поважати права та свободи, визнані в ній, та забезпечувати для всіх осіб, які перебувають під їх юрисдикцією, вільне та повне здійснення цих прав і свобод без будь-якої дискримінації за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, економічного чи будь-якого іншого соціального становища» [6].

Система прав людини в даній конвенції визначена за таким підходом:

- громадянські та політичні права (право на життя, свободу від тортури, рабства, право на особисту свободу, право на справедливий суд, свобода від законів Ex Post Facto, право на компенсацію, право на особисте життя, свобода совісті та релігії, права дитини та ін.);

- економічні, соціальні та культурні права (містить відсилку до положень щодо даної категорії прав, які визначені у Статуті Організації американських держав та Протоколу Буенос-Айрес) [6].

Серед нестандартних підходів до розуміння системи прав людини визначених даною Конвенцією можна відмітити наступне: 1) закріплення таких «нестандартних» прав, як право на правосуб'єктність, право на відповідь, права сім'ї та ін. 2) відсильний характер окремих норм, тобто сама Конвенція не містить максимально повного переліку прав людини, а відсилає до інших нормативно-правових актів; 3) включає положення щодо повноважень Міжамериканської комісії по права людини та Міжамериканського суду з прав людини.

Нормативно-правовою основою Африканської регіональної системи захисту прав людини є Африканська Хартія прав людини і народів 1985 р., яка комплексно регулює громадянські, політичні, економічні, соціальні та культурні права і обов'язки по відношенню до сім'ї, суспільства, держави та міжнародного товариства (наприклад, закріплено обов'язки сприяти зміцненню африканської єдності та національній солідарності, працювати з повною віддачею, матеріально підтримувати батьків у скрутні часи та ін.). Систематизація прав людини в межах вище зазначеної Хартії враховує специфіку розвитку африканських країн, що виражається у закріпленні таких прав, як: права в сфері антиколоніальної діяльності, право на визвольну боротьбу проти іноземного панування, право на повернення у разі пограбування африканських народів та право на компенсацію, право розпоряджатися національними багатствами,

повагу до самотності, право протидіяти іноземній економічній експлуатації та ін. [7].

Основною правозахисною міждержавною організацією, що діє в межах Арабської регіональної системи захисту прав людини є Постійна арабська комісія з прав людини (діє в межах Ліги арабських держав). Комісія прийняла Арабську Хартію прав людини у 1994 р., яку за участі експертів і представників громадянського суспільства суттєво допрацювала її у 2004 р. Слід зауважити, що перша редакція Хартії була підписана тільки Іраком та ратифікована Йорданією, оскільки не закріплювала ряд міжнародних стандартів прав людини в окремих сферах. Враховуючи специфіку регіону ст. 2 Арабської Хартії прав людини визначає, що «усі форми расизму, сіонізму та іноземної окупації та панування становлять перешкоду людській гідності та головну перешкоду для здійснення основних прав народів, усі подібні практики мають бути засуджені та докладені зусилля для їх усунення» [8].

Серед нововведень Хартії (редакція 2004 р.) можна виділити наступні: антидискримінаційні застереження, в т.ч. і на підставі інвалідності; рівність чоловіків і жінок; свобода совісті та захист культурних прав меншин; відшкодування матеріальної і моральної шкоди жертвам жорстокого поводження та катувань; не допускається скасування гарантій справедливого судового розгляду в період надзвичайних ситуацій тощо.

Проте, зміст Арабської Хартії прав людини неодноразово засуджувався в силу таких особливостей як:

- гарантія ряду прав людини тільки для громадян країн-учасниць Хартії;
- відсутність суворой заборони жорстких покарань;
- вплив ісламського шаріату на систему прав людини, зокрема, визнання лише тих прав людини, які не суперечать релігійним канонам;
- обмеження права на свободу думки;
- смертна кара для неповнолітніх, якщо такий вид покарання передбачено національним законодавством країн-учасниць (ст. 7 Арабської Хартії прав людини визначає, що «смертна кара не може бути призначена особам, які не досягли 18 р., якщо інше не передбачено законами, що діяли на час вчинення злочину» [9]) та ін.

Слід зауважити, що Арабська Хартія основним контролюючим органом визнала Комітет експертів із прав людини, проте даний орган не має достатніх повноважень у сфері захисту прав людини. У 2014 р. було схвалено Статут Арабського суду з прав людини, який є міжнародним судовим органом, створеним з метою захисту прав людини в арабському регіоні, розвитку правозахисної системи та співпраці з іншими міжнародними організаціями.

Окремого значення в системі захисту прав людини даної регіональної системи мають Організація ісламського співробітництва (прийняла Даккську декларацію прав людини в ісламі. 1974 р.) та Незалежна постійна комісія з прав людини (створена для моніторингу виконання Каїрської декларації прав людини в ісламі та контролю за дотриманням на території іноземних країн прав людини в межах мусульманських меншин).

Регіональна система захисту прав людини Азійсько-Тихоокеанського регіону (входять країни Південно-Східної Азії, країни узбережжя Тихого океану та острівні держави) включає в себе такі основні органи і ініціативи:

- Азійсько-Тихоокеанська мережа національних інституцій з прав людини (об'єднує національні інституції з прав людини

у регіоні, здійснює підтримку і зміцнення їх ролі в сфері захисту прав людини відповідно до міжнародних стандартів);

- Азійська Комісія з прав людини (здійснює моніторинг та захист прав людини в регіоні);
- ініціатива «Азія без катувань» (спрямована на боротьбу із практикою катувань у регіоні та забезпечення виконання міжнародних стандартів щодо запобігання катуванням);
- ініціатива «Жінки, мир та безпека в Азії та Тихому океані» (спрямована на забезпечення прав жінок, підтримку миру і безпеки в регіоні та впровадження рішень Резолюції Ради Безпеки ООН 1325 щодо жінок, миру та безпеки).

Слід зауважити, що розвиток регіональної системи захисту прав людини Азійсько-Тихоокеанського регіону ґрунтується на таких специфічних ознаках регіону, як: особливості східної філософії; вплив на розвиток країн регіону періоду колонізації; відособленість країн; складна геополітична структура з різними моделями правління і політичними системами; різноманітні культурні та релігійні контексти, соціокультурні особливості країн регіону; значна відмінність в економічному розвитку країн, що впливає на доступ до реалізації прав та ін. У зв'язку з чим у 2009 р. було створено Міжурядову комісію з прав людини, яка зобов'язала країни дотримуватися міжнародних принципів та стандартів прав людини, зокрема таких, як: принцип універсальності, принципу неподільності, принцип взаємопов'язаності, принцип взаємозалежності, принцип об'єктивності, принцип неупередженості, принцип уникнення подвійних стандартів, принцип недопущення політизації в даній сфері та ін.

Декларація Асоціації країн Південно-Східної Азії про права людини ASEAN Human Rights Declaration, AHDR, 2012 р.) – це ключовий правовий документ захисту прав Асоціація країн Південно-Східної Азії (АСЕАН), який визначає універсальність та недоторканість прав людини, закликає країни АСЕАН вживати ефективні заходи для забезпечення прав людини та їх захисту, закріплює окрему категорію прав вразливих категорій населення, закликає до співпраці діалогу та обміну досвідом у галузі прав людини між країнами АСЕАН та з іншими регіональними та міжнародними організаціями. Слід зауважити, що зміст Декларації критично оцінюється регіональними правозахисними організаціями та відповідними органами ООН.

Висновки. Міжнародна система захисту прав людини виступає – це одна із провідних галузей міжнародного публічного права, яка включає в себе систему міжнародних органів, організацій та відповідні нормативно-правових актів, які закріплюють права і свобода людини та забезпечують міжнародні стандарти захисту у цій сфері. Міжнародна система захисту прав людини включає в себе нормативну складову (міжнародно-правові акти, які визначають механізм та норми-принципи, закріплюють стандарти прав людини на міжнародному та національних рівнях) та інституційну складову (міжурядові міжнародні організації, міжнародні неурядові організації, міжнародні судові організації, недержавні актори). Рівнями міжнародної системи захисту прав людини є: глобальний, регіональний, національний рівень. Види регіонального рівня міжнародної системи захисту прав людини Європейська регіональна система захисту прав людини, Американська регіональна система захисту прав людини, Африканська регіональна система захисту прав людини, Арабська регіональна система захи-

сту прав людини, Регіональна система захисту прав людини Азійсько-Тихоокеанського регіону

Особливостями регіонального рівня міжнародної системи захисту прав людини є: різноманітні підходи у формулюванні назви та змісту схожих прав; подолання соціальної стигматизації та визнання рівного статусу усіх людей в незалежності від соціального статусу, матеріального стану, походження та ін.; закріплення «позитивної дискримінації» у визнанні прав жінок; заборона рабства, колоніалізму, геноциду, тортур та жорстокого поводження; сприяння підвищенню правової свідомості громадян та формують культуру правової поведінки; імплементація міжнародних стандартів захисту прав людини до національного законодавства країн; забезпечення розвитку міжнародного співробітництва та обміну досвідом між країнами в сфері захисту прав людини та ін.

Література:

1. Антонович М. Міжнародна система захисту прав людини: кризь призму України. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/2752/Antonovych_Mizhnarodna_systema_zakhystu2.pdf (дата звернення – 17.02.24 р.)
2. Гриб А.М., Владишевська В.В., Дронов В.Ю. Загальні засади міжнародно-правового захисту прав людини. *Аналітично-порівняльне правознавство*: електронне наукове видання. С. 405–411. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/07/75.pdf> (дата звернення – 15.02.24 р.)
3. Степаненко К.В. Конвенційний механізм міжнародного захисту прав людини в системі ООН. *Альманах міжнародного права*. Випуск 19. 2018, С. 105–113.
4. Шуміло І.А. Міжнародна система захисту прав: навчальний посібник. Київ, 2018. 168 с.
5. Хартії основних прав ЄС від 07.12.2000 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU00303> (дата звернення – 16.02.24 р.)
6. Американська конвенція з прав людини (Пакт Сан-Хосе) 1969 р. URL: <http://hrlibrary.umn.edu/russian/instree/Rzoas3con.html> (дата звернення – 14.02.24 р.)
7. Африканська хартія прав людини і народів 1981 р. Велика українська енциклопедія. URL: https://vue.gov.ua/%D0%90%D1%84%D1%80%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D1%85%D0%B0%D1%80%D1%82%D1%96%D1%8F_%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2_%D0%BB%D1%8E%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B8_%D1%96_%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D1%96%D0%B2_1981#.D0.94.D0.BE.D0.B4.D0.B0.D1.82.D0.BA.D0.BE.D0.B2.D0.BE (дата звернення – 11.02.24 р.)
8. Арабська хартія прав людини URL: <https://www.slideshare.net/slideshow/pptx-008f/267002171> (дата звернення – 17.02.24 р.)
9. Арабської Хартії прав людини. *Об'єднання Націй. Цифрова бібліотека*. <https://digitallibrary.un.org/search?f1=author&as=1&sf=title&so=a&rm=&m1=e&p1=UN.+Office+of+the+High+Commissioner+for+Human+Rights&ln=ru> URL: (дата звернення – 17.02.24 р.)

Ryzhenko I., Demyanuk O. General characteristics of regional human rights protection systems

Summary. The article examines the general characteristics of the study of regional human rights protection systems. It is noted that the international system of human rights protection is one of the leading branches of international public law, which includes a system of international bodies, organizations and relevant legal acts that enshrine human rights and freedom and ensure international standards of protection in this area. It was determined that the international system of human rights protection includes a normative component (international legal acts that define the mechanism and norms-principles, fix human rights standards at the international and national levels) and an institutional component (intergovernmental international organizations, international non-governmental organizations, international judicial organizations, non-state actors). It was specified that the levels of the international human rights protection system are: global, regional and national level. It is emphasized that the types of regional level of the international human rights protection system are: European regional human rights protection system, American regional human rights protection system, African regional human rights protection system, Arab regional human rights protection system, Asia-Pacific regional human rights protection system

It was determined that the features of the regional level of the international human rights protection system are: various approaches in formulating the name and content of similar rights; overcoming social stigmatization and recognizing the equal status of all people, regardless of social status, financial status, origin, etc.; consolidation of “positive discrimination” in the recognition of women’s rights; prohibition of slavery, colonialism, genocide, torture and ill-treatment; promoting legal awareness of citizens and forming a culture of legal behavior; implementation of international standards for the protection of human rights to the national legislation of countries; ensuring the development of international cooperation and exchange of experience between countries in the field of human rights protection, etc.

Key words: human rights, international standards of human rights, international human rights protection system, regional human rights protection systems.